

TÜRK KÜLTÜRÜNDE PEHLİVANLIK KAVRAMI¹²

Murat ÖZDEMİR³

ÖZET

Köken olarak Farsça olan pehlivan kelimesi; iri yarı, güçlü kimse anlamına gelmektedir. Güreş yapan kişiler hakkında tarih içerisinde farklı kavramlar kullanılmıştır. Türkler arasında güreş yapan kişilere “pehlivan” denmektedir. Türk kültüründe düğün, sünnet, nevrüz ya da bereketli geçen hasadın sonunda yapılan şölenlerin ayrılmaz bir parçası da güreş sporudur. Güreş hem spor olarak hem de barış zamanında savaşa hazırlık olarak Türkler için önemli aktivitelerin başında gelmektedir. Türkler önemli gördükleri bu sporu hayatlarının her aşamasına yaymaya ve desteklemeye dikkat etmişlerdir. Bunun sonucunda bu sporla uğraşan kişilere de toplum içinde büyük önem verilmiştir.

Bu çalışmamızın amacı, pehlivanlık kavramının Türk kültürü içerisindeki yeri ve tarihsel gelişimini bilimsel bakış açısıyla ortaya koymaktır. Türkler, Oğuz kültürünün de etkisiyle “yiğitlik hayranı” bir millettir. Kendilerinden olmasa dahi cengâver olan kişilere saygı duymuşlar ve onları geçmeye çalışmışlardır. Güreşin ana unsurlarından biri olan ve güreşin merkezinde yer alan “pehlivanlık” kavramı, Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında güreşin yanı sıra avcılık ve okçulukta yetenekli olan kişiler için de kullanılmıştır. Osmanlı Türklerinde birçok önemli devlet adamı kendisine mahlas olarak “pehlivan” kelimesini seçmiş ve Anadolu’dan çağırdıkları pehlivanları da kendi himayelerine alarak güreşi desteklemişlerdir.

Çalışmamızda pehlivanlık ve geleneksel güreşle ilgili basılı kaynaklar incelenip taranmış ve elde edilen veriler çalışmamıza bilimsel açıdan yansıtılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, 16. yüzyıla kadar “pehlivan” unvanını alabilmek için; yiğit bir savaşçı olmak zorunluydu. 16. yüzyıldan sonra pehlivanlık kelimesinin anlamı daralmaya başlamış ve sadece güreş, okçuluk gibi sporlarla uğraşan kişilere pehlivan sıfatı verilmiştir. Tanzimat’tan sonra batılılaşmanın etkisiyle pehlivanlık sadece güreşçiler için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Halk Bilimi, Pehlivanlık, Güreş

---

¹ Bu çalışma “Yağlı Güreş Folkloru (Antalya İli Örneğinde)” adlı yüksek lisans tezimin bir bölümünü oluşturmaktadır.

² Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriiden geliştirilmiştir.

³ Akdeniz Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD

THE CONCEPT OF PEHLIVAN (WRESTLER) IN TURKISH CULTURE

ABSTRACT

The word pehlivan, which is Farsi in origin; means bulky, strong person. Different concepts were used for people who wrestle in the course of time. Wrestlers are called “pehlivan” among Turks. In the Turkish culture, wrestling is an inseparable part of the feasts made at the end of the wedding, circumcision, newroz or a fertile harvest. Wrestling is one of the most important activities for the Turks, both as a sport and as a preparation for war in peacetime. The Turks were mindful to spread this sport to all stages of their lives and support it. As a result, people involved in this sport were given great importance in the society.

The aim of this study is to reveal the place and the historical development of the concept of pehlivan in Turkish culture from a scientific point of view. The Turks are a nation "holding bravery in high esteem", with the influence of Oguz culture. They respected warrior people who were not even their own, and tried to surpass them. The concept of "pehlivan", which is one of the main elements of wrestling and which is located in its the center, has been used for the people not only skilled in wrestling but also in hunting and archery in the Seljuk and Ottoman Empire period. In Ottoman Turks, many important statesmen chose the word "pehlivan" as pseudonym, and they supported the wrestlers whom they called from Anatolia and supported wrestling by taking it under their own protection.

In our study, the written sources of pehlivan and traditional wrestling were examined and reviewed, and the obtained data were tried to be reflected in our study from the scientific point of view. As a result, to be able to earn the title of "pehlivan" until 16th Century, being a heroic warrior was mandatory. After the 16th Century, the meaning of the word pehlivan has started to narrow and only those to are involved in sports such as wrestling and archery were given the title of pehlivan. With the effect of westernization after Reforms, pehlivan was used only for wrestlers. It is also not easy to earn the title of pehlivan in today's society. Those who earn the title of Pehlivan are required to carry out the behavior and virtues fit for the title of pehlivan all through their lives.

Keywords: Culture, Folk Science, Pehlivan, Wrestling

GİRİŞ

“Güreş tutmak” Türk kültürü içerisinde yer alan askerlik, evlilik gibi ara ritüeller ile bahar mevsiminin içinde var olan hıdrellez ve nevruz gibi şenliklerin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye'nin her bölgesinde rastladığımız bu etkinlikler, topluluk içindeki erkeklere; güçlerini, zekâsını, dayanıklılığını test edip herkese göstermek için istediği fırsatları sunmaktadır (Çevik 2011: 26). Atlı göçebe bir medeniyet olan Türk ulusu, köklü bir güreş geçmişine sahiptir. Geçmişte Türkler sadece yukarıda belirttiğimiz etkinliklerde değil aynı zamanda zafer şölenlerinde de güreşirmişlerdir.

Güreşin ana karakterlerinden biri olan pehlivan, aynı zamanda güreşin merkezinde yer alan önemli bir unsurdur. Güreş yapan kişiler hakkında, uzun senelerdir birçok farklı kavram kullanılmıştır. Türk bölgelerinde güreşçilere “pehlivan” denilmektedir. Farsçadan dilimize geçen “pehlivan” kelimesi; iri yarı, güçlü kimse anlamına gelmektedir. Pehlev (il) ve -ban ekinin birleşerek meydana geldiği söylenen bu kelime anlam olarak “şehirde bekçilik, koruyuculuk eden kimse” demektir. Bu görevlerde bulunan kişilerin güçlü ve kuvvetli olmasından dolayı pehlivan sözcüğü, üstün güçlü kişiler için kullanılmıştır (Güven, 1999: 24-25).

Bazı müelliflere göre “pehlivan” terimi Partlardan M.Ö. 1500 yılından kalma bir terimdir. Şahin’e göre bu terim önce Slavlar’a, “bulvan” olarak Perslerden geçmiş, daha sonra da Orta Asya’ya “Palvan”, Türkçeye de “pehlivan” olarak geçmiştir (Şahin 2003: 19).

Eskiden sadece güreşte değil ok atışlarında başarı gösteren ustalara da “pehlivan” denirdi (Güven, 1992: 6). Orta Asya Türk kültüründe ise yenen güreşçiye “Baatır” (batur-kahraman) denirdi.

Osmanlılar, Selçuklular gibi Oğuz töresine bağlı kalarak yaşamışlardır. Geçmişte “pehlivan” yerine kullanılan kavram “alp”lıktır. Oğuz Kağan Destanı’ndan Manas Destanı’na, Dede Korkut’tan Köroğlu’na kadar tüm destanlarda “alp” tipi, yüksek bir değer olarak sunulmuştur. Buradaki amaç, Türk çocuklarının avcı ve yiğit bir kişi olarak yetiştirilmesini sağlamaktır. Oğuz Kağan Destanı’ndan örnek vermek gerekirse, “Oğuz Kağan bir yaşında ata biner ve cihanı fetheder.”

İslamiyet’le birlikte Türklerin yiğitlik, kahramanlık, cesaret kavramlarıyla örtüştüğü için zaman zaman “alp”lığın yerini “pehlivanlık” kavramı almıştır. Manas Destanı’nda pehlivanlık kavramı şu şekilde geçmektedir: “... Pehlivanlar pehlivanı ‘Koşay Han’ Manas’ın deri kispetini giyerek ihtiyar hali ile Yoloy-Han’la güreşir. Tanrı artık Koşay’a kuvvet vermiştir. Onun damarlarında Tanrının kuvveti dolaşmaya başlamıştır. Tuttuğu gibi Yoloy’u yere vuru ve yener”. Yine aynı bölümde Manas, Kongur Bay’ı yenince er meydanında şöyle bağırır: “...Bana güç veren Tanrıdır. O, bana güç verdikçe, kim vuruşabilir?...” diye bağırır. Yine XV. yüzyıla ait olan Hacı Bektaş’ın Velâyet-nâme adlı eserinde “alp”in pehlivanlık olduğu söylenmiştir. “...Uluların adına Ay doğmuş Alp dirler, bunlar Oğuz ata isimleridir ve hem alp demek Oğuz dilince Pehlevân dimektür” (Güven, 1992: 6-7).

Selçuklular, kahramanlık ve yiğitlik gösteren güreşçileri “pehlivan” olarak adlandırmışlardır. Kahramanlar için kullanılan “pehlivan” deyimine en ilginç örnek Aksaray’daki Ulucami minberindeki kitabededir. Sultan Mesud Aksaray’da sanat değeri yüksek olan bir minber yaptırmak istemiş fakat ömrü yetmemiştir. Oğlu II. Kılınçaslan zamanında tamamlanan minberde şunlar yazmaktadır: “...imâd el halife şeref ül mülk ve selatin nâsır cüyüş el müslimin kat’ül kefereti vel müşrikin imad el gur Pehlivan el Rum vel Ermen...”⁴

⁴ Hüsnü, Hasan Dağı’nda İlmi Cevalan, Aksaray, 1928, s.51-54 (Milli Kütüphane, 1965 A 684).

Selçukluların “pehlivan” kelimesini kahramanlıkla eş anlamlı kullanmasına da bir başka örnekte, İbni Bibi'nin Diyarbakır'a bağlı olan Kâhta kalesini Şamlıları yenilgiye uğratarak Selçuklulara katan Mübarizüddin Çavlı için pehlivan sıfatını kullanmasıdır. Çavlı, Sultan Alaeddin'e haber vermek için gönderdiği mektubu, İbni Bibi sultana bildirirken şu ifadeleri kullanıyor: “Sultan Kâhta'nın muhafızlığını hassa kullarından birine havale etti ve Pehlivan'ın cevabını bir muhafızla yolladı.”⁵ İbni Bibi, savaşı kazanan Mübarizüddin Çavlı'yı taltif etmek için adı yerine pehlivan kelimesini kullanmıştır.

Pehlivan kelimesinin, Selçuklularda kahramanlık yerine kullanılmasını anlatan üçüncü bir örnekte, Ahmed Şikari'nin “Karaman Tarihi”ndedir. Şikari, Karaman Tarihi'nde Karaman Bey'i şöyle anlatıyor: “Ez in cânib Karaman iki yüz yirmi sekiz demir kuşaklı pehlivanlarla sandalla oturub bir yanında Moğol Beyleri, bir yanında Kürd ve Türkmen serverleriyle meclis kurub meydana ba'de getirüb Rumiyanê dîberler ile raksa girüb... oğlu Mehmed Bey dahi yanında idi...” (Kahraman, 1995: 115).

Eskiden güreşte olduğu kadar ok atıcılığında usta olan kişilere de “pehlivan” denirdi. Pehlivanlık, hem atıcılık hem de güreş müsabakalarında yiğit, cesaret ve gücü temsil eden bir kavramdır. Osmanlı Türklerinde birçok paşa ve bey kendilerine mahlas olarak “pehlivan” kelimesini seçmişlerdir (Güven, 1992: 6).

Hasan Çelebi, “Risale-i Bahtiyar-zade” adlı eserinde “pehlivan” kavramını hem güreşçi hem de atıcılar için kullanmıştır. Bursalı Şüca'yı şöyle anlatmıştır: “ve ba'de bir pehlivan (yk. 3. a) dahi/ zahir oldı ki anın adı Takyeci-kulıdemekle maruftur. Bursalı / Şüca' dirler idi. Ol dahi uzun boylı, saruşın ve çok zaman / küştigirlik ider idi ve eyü pehlivan idi. Güreşçilere Şeyh'lik yerine / oturmuş idi..”. Hasan Çelebi, yukarıda kullandığı ilk pehlivan sıfatını atıcılık, ikinci pehlivan sıfatını ise güreşçilik için kullanmıştır, Kahraman, Hasan Çelebi'nin her atıcıya pehlivan demediğini bundan dolayı da çok önemli olduğunu belirtmiştir. Yunus Emre'nin bir şiirinde “pehlivan” kelimesini kullandığını görmekteyiz:

“Âşık oldum bugün, meydan benimdir,
Benimdir pehlivan, meydan benimdir,
Topu kimse alamaz meydanımızdan,
Bugün meydan topu çevgan benimdir.” (Kahraman, 1995: 116).

⁵ İbni Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti, Çb. M. Nuri Gençosman, Ankara, 1941, s.112.

Osmanlı yazarlarından Ahmedî ve Enveri'nin de pehlivan sözcüğünü Selçukludaki gibi yiğit, kahraman savaşçı anlamında kullandıkları görülmüştür. Mevlana Ahmedî, “Dasitan-ı Tevârih-i Mülûk-ı Al-i Osman” isimli eserinde Sultan I. Murad'ın kişiliğini anlatırken:

“Vardı andâ kuvve ü t'ab ü tüvân
Nev-cüvan idi vü hemnev-pehlüvan.
Ol bahadırılıkta ki ma'rûf idi,
Hem gazâya himmeti masruf idi.”

Enveri, “Düsturname-i Enveri” adlı eserinde, Cengiz Han'ın babasını anlatırken şöyle anlatıyor:

“Anda bir cenni yiğidi pehlivan
Vardı bir kızı sevdi nâgehan,
Ol kızda yatdı pes Cengiz olur,
Toğdı oğlan oldu Cengiz atası,
Pes dediler cindir anun atası...”

Enveri, eserinde Ertuğrul Bey'i anlatırken de “pehlivan” sözcüğünü aynı anlamda kullanmıştır:

“Ol ikisi kıldılar cûn rıhleti,
Geldi Ertuğrul Bey'in pes növbeti,
Yaşadı on dört ata oldu süvar,
Kim göre anı sanur Sam ü Süvar,
Ki muhabbetlüana geldi bir er,
Beline bağlar kılıç tekbir ider,
Anı bilür kimesne yok ol zaman,
Pir'dir gerçi bir ulu pehlivan,
Geldi bunlarBilecüğü fethi der,
Dönüben Sultan-öyüğü'ne gider...” (Kahraman, 1995: 116-118).

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Sultan II. Osman ve kardeşi Sultan IV. Murat'ın kuvvet ve silah kullanmasından övgüyle bahsetmiştir (Güven, 1992: 9). Bunların yanında IV. Murat'ın, Develi Karahisar Dağlarından geçerken avladığı keçi için pehlivanlık yaptığını ifade etmiştir. Kuvvet ve silah kullanmadaki maharetin yanında avcılığında “pehlivan”lık nişanesi olduğunu belirtmiştir (Kahraman ve Dağlı, 2013: 134).

“Tarihin yazdığı zamandan beri kahramanlığın âşığı olan Türkler, yiğitlik, pehlivanlık, sporculuk, mertlik ve daha sayılamayacak kadar çeşitleri olan bu özellikleri gerçekleştirmişlerdir. Silahşörlükte kendilerinden daha fazla kudretli olanları selamlamışlar, saygı göstermişler ve devamlı onlar gibi olmaya çalışmışlardır.”

Selçuklular ve onların devamı olan Osmanlılar atıcı ve güreşçilere özel önem vermiş ve tekkeler kurarak bu sporların ilerlemesi ve gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Sultan Abdülaziz, yayınladığı fermanla bütün pehlivanları İstanbul'a davet etmiş ve yetenekli olan pehlivanların himaye edilmesini emretmiştir. Sultan II. Murat Manisa'da okçu ve güreşçiler için spor tesisi yaptırmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra atletik spor ve ok yarışlarının yapılması için spor tesisleri yaptırmıştır. Aynı zamanda Unkapanı'nda "Pehlivan Şüca Tekkesi"ni yaptırdığını Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden anlamaktayız. Yavuz Sultan Selim, şimdiki İstanbul Üniversite'sinin bulunduğu yerin yakınında küçük bir araziye, pehlivanların yazın idman yapması için tahsis etmiştir (Güven, 1992: 10-11).

SONUÇ

Özetle, her güreş veya atıcılık yapan kişiye pehlivan denilmezdi. 15. yüzyılın sonuna kadar pehlivan sıfatını alabilmek için; yiğit ve kahraman bir savaşçı olmak şarttı. 16. yüzyıldan sonra ise sadece okçuluk, güreş ve benzeri spor yapan kişilere pehlivan sıfatı verilmeye başlanmıştır. Tanzimat dan sonra ise "pehlivan" kavramı, batılılaşmayla beraber sadece güreşçiler için kullanılmıştır.

"Anadolu'da doğan her erkek çocuk için babası, "İnşallah pehlivan olur" duaları eder ve her baba kendi çocuğunun bulunduğu çevrede en güçlü kişi olmasını isterdi" (Karataş ve İğrek, 2000: 20-21).

Son olarak, Türkmenlerde yapılan güreşlerde ise pehlivan unvanı şu şekilde verilmektedir:

"... Türkmenler arasında, düğün, doğum ve yeni bir çadırın kurulması dolayısıyla yapılan şenliklerde güreşler, yarışmalar ve at koşuları tertip olunur. Güreşleri, daima topluluğun en yaşlısı olan şahıs hakem sıfatıyla idare eder. Birbiri ile güreşecek olanları seçerken aynı ağırlıkta olmalarına önem verilir. Hakem güreşin galibine renkli veya mendil büyüklüğünde beyaz bir kumaş parçası uzatır. Güreşçi çadırına dönerken bu bez parçasını eline alır ve kendine ilişir. Güreş esnasında birkaç rakibinin sırtını yere getiren şahıs oybirliğiyle 'pehlevan' tayin edilir ve bu unvanı hayatı boyunca taşır." (Güven, 1992:10-11).

Halk arasında yakın geçmişe kadar pehlivan kavramı, hem maddi hem de manevi olarak sırtı yere getirilmesi zor olan kişiler için kullanılmıştır (Ayağ, 1983: 143). Pehlivan unvanını alan güreşçiler ömürleri boyunca bu unvanı korumak ve gereken kişisel nitelikleri taşımak zorundadır. Pehlivanın, yakın çevresinden en uzak kişisine kadar herkesin kendisini takip ettiğini varsayıp buna göre hareket etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayağ, A. (1983). *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri*, Divan Yayınları, İstanbul.
- Çevik, D. (2011). *Pehlivan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güven, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Güven, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 44, Ankara.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Kahraman, S., Dağlı Y. (hızl.), (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İğrek, M. ve Karataş, A. (2000), *Son Yüzyılda Türk Güreşi*, Step Ajans, İstanbul.
- Şahin, H. M. (2003). *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Gaziantep Kulübü Spor Eğitim Yayınları, Ankara.